

Identification of Dimensions and Components Issues of Vulnerable Children in Iran

Mohammad Khademi Kolehrou

Assistant Professor, Society and Development Group, , Technology Studies Institute, Tehran, Iran

Fatemeh Jalali

Researcher, Society and Development Group, Technology Studies Institute, Tehran, Iran

Yasaman Mobinrahni *

Researcher, Society and Development Group, Technology Studies Institute, Tehran, Iran

Hediye Movahedi

Researcher, Society and Development Group, Technology Studies Institute, Tehran, Iran

Abstract

This study aims to identify the dimensions and issues concerning vulnerable children in Iran. The research is applied in nature and conducted qualitatively in two phases. In the first phase, using a systematic review approach and meta-synthesis method, 56 articles were selected and analyzed. In the second phase, interviews were conducted with informants at three levels: policy-makers at the headquarters, experts, families, and the vulnerable children themselves. Data analysis was performed using thematic analysis with the aid of MAXQDA software. To ensure the reliability of the interviews, the inter-rater agreement index (Kappa) was used. Ultimately, based on the findings from the meta-synthesis and the results of the interviews, the dimensions and components of the issues of vulnerable children were coded and categorized. The findings indicate four main dimensions, 21 components, and 93 sub-

* Corresponding Author: y.mobin.r@gmail.com

How to Cite: Khademi Kolehrou, M., Jalali, F., Mobinrahni, Y., Movahedi, H. (2025). Identification of Dimensions and Components Issues of Vulnerable Children in Iran, *Quarterly Journal of Social sciences*, 32(110), 219-256. DOI: 10.22054/qjss.2026.85633.2884

components in this domain. The dimensions are as follows: Vulnerability Contexts (including unfavorable national economic conditions, increasing migration rates), Individual Issues (including physical health, lack of knowledge, skills, and capabilities, mental and psychological issues), Social Issues (including failure to acquire necessary experiences for adulthood, inability to establish social relationships, weakness in kinship and informal relationship networks, gender discrimination, decline in social status), and Economic Issues (including child labor, economic poverty, the physical/built environment of the living space). The significance of this research lies in providing a comprehensive roadmap for targeted policymaking in the field of vulnerable children. Furthermore, the core idea is the extraction and integration of a multidimensional framework (including contextual, individual, social, and economic dimensions) through synthesizing theoretical findings and the direct perspectives of stakeholders.

Keywords: Children, Vulnerable Children, Poverty, Meta-Synthesis, Deprivation.

Extended Abstract

1.Introductions

Children, as the future capital of any society, play a decisive role in its destiny and progress. However, unfavorable economic, social, and family conditions have placed a group of children at severe risk. In Iran, despite efforts by governmental and non-governmental institutions, the issues facing vulnerable children—particularly in areas such as working children, street children, orphans, and children with negligent guardians—remain complex and multidimensional. This research aims to comprehensively identify the dimensions and components of vulnerable children's issues in Iran and provide an analytical framework for better understanding this phenomenon and designing more effective interventions.

2.Literatur Review

A systematic review of previous domestic and international studies shows that although valuable research has been conducted in specific areas such as child labor, multidimensional poverty, child abuse, the impact of divorce, and psychological interventions, there has been no comprehensive study examining all dimensions and components of vulnerable children's issues in Iran within an integrated model. Previous research has mostly focused on a specific dimension (such as psychology, economics, or law). This research gap justifies the necessity of the present study.

3.Methodology

This research is applied in purpose and qualitative in data collection, conducted in two consecutive stages:

- Stage 1 (Meta-synthesis): Using a systematic review and meta-synthesis method, out of 158 identified articles, 56 relevant articles were selected based on inclusion criteria and analyzed through thematic analysis using MAXQDA software, version 2020.
- Stage 2 (In-depth Interviews): To validate and deepen the findings, semi-structured interviews were conducted with 10 key informants at three levels:
 1. Strategic and policymaking level (3 individuals),
 2. Expert level (3 individuals),
 3. Family and vulnerable children themselves level (4 individuals).

Interview data were analyzed using content analysis with MAXQDA software. Coding reliability was confirmed by calculating the Kappa agreement coefficient (0.89).

4.Findings

The combined analysis of meta-synthesis and interview data led to the extraction of a comprehensive four-dimensional framework explaining the issues of vulnerable children in Iran. This framework includes 4 main dimensions, 21 components, and 93 subcomponents:

4.1Vulnerability Contexts:

Includes components such as unfavorable macroeconomic conditions (unbalanced economic structure, class disparities) and increasing migration rates (domestic and international factors), which form the primary context for creating and exacerbating vulnerability.

4.2Individual Issues:

This dimension encompasses three key components:

4.2.1 Physical Health: Malnutrition, illnesses, lack of access to healthcare, work-related injuries.

4.2.2 Lack of Knowledge, Skills, and Abilities: School dropout, illiteracy, family cultural poverty, and hopelessness toward education.

4.2.3 Psychological and Emotional Issues: Emotional problems, feelings of isolation, humiliation, stigmatization, exposure to violence and abuse.

4.3 Social Issues:

Components of this dimension include:

4.3.1 Lack of necessary experiences for adulthood.

4.3.2 Inability to establish healthy social relationships (aggression, violence).

4.3.3 Weakness in familial and informal networks (high-risk families, parental addiction, domestic violence).

4.3.4 Gender discrimination (patriarchy/male dominance, feminization of poverty).

4.3.5 Reduced social status (stigmatization, delinquency, social exclusion).

4.4 Economic Issues:

This dimension includes four components:

4.4.1 Child Labor: Harsh and informal jobs, exploitation, family financial dependence on child income.

4.4.2 Economic Poverty: Low family income, unemployment, orphanhood, severe material deprivation (food, clothing, money).

4.4.3 Living Environment Conditions: Living in marginalized, 4,4,4 high-crime, and unsafe neighborhoods, lack of adequate housing.

5. Conclusion

This research revealed that the phenomenon of child vulnerability in Iran is a multidimensional, complex, and systemic issue rooted in the interplay of macro socio-economic factors, family problems, and individual challenges. Poverty in this model is not merely income poverty but multidimensional deprivation encompassing health, education, support, security, and developmental opportunities. The findings confirm that vulnerable children (especially working and street children) are trapped in a vicious cycle where contextual, individual, social, and economic factors reinforce each other. Accordingly, this study suggests that any planning and intervention to support these children must be cross-sectoral, integrated, and multi-level:

- At the macro level: Reforming economic policies, addressing structural poverty, and strengthening protective laws.
- At the meso level: Inter-organizational coordination, providing integrated services (educational, health, psychosocial), and empowering local institutions.
- At the micro level: Direct interventions to empower the child and their family through life skills training, psychological support, and targeted livelihood assistance.

This framework can serve as a roadmap and foundation for future research, social policymaking, and the design of operational programs by relevant institutions.

شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های مسائل کودکان آسیب‌پذیر در ایران

محمد خادمی کله‌لو استادیار، گروه جامعه و پیشرفت، پژوهشکده مطالعات فناوری، تهران، ایران

فاطمه جلالی پژوهشگر، گروه جامعه و پیشرفت، پژوهشکده مطالعات فناوری، تهران، ایران

یاسمن مبین رهنی * پژوهشگر، گروه جامعه و پیشرفت، پژوهشکده مطالعات فناوری، تهران، ایران

هدیه موحدی پژوهشگر، گروه جامعه و پیشرفت، پژوهشکده مطالعات فناوری، تهران، ایران

چکیده

این پژوهش باهدف شناسایی ابعاد و مسائل کودکان آسیب‌پذیر در ایران انجام شده است. ابتدا با استفاده از مرور نظام‌مند، ۵۶ مقاله انتخاب و تحلیل شدند و سپس با مطالعه در سه سطح: تصمیم‌گیرندگان حوزه ستادی، کارشناسان، خانواده و خود کودکان آسیب‌پذیر مصاحبه به عمل آمده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با روش تحلیل مضمون و با کمک نرم‌افزار مکس کیودا انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد مسائل کودکان آسیب‌پذیر در ایران ماهیتی چندبعدی، درهم‌تنیده و ساختاری دارد و نمی‌توان آن را صرفاً به فقر اقتصادی تقلیل داد. چهار بعد اصلی شامل زمینه‌های آسیب‌پذیری، مسائل فردی، مسائل اجتماعی و مسائل اقتصادی است. بعد زمینه‌ای نشان می‌دهد ساختار نامناسب اقتصاد، نابرابری اجتماعی، توسعه نامتوازن و افزایش مهاجرت، بستی کلان برای بازتولید آسیب‌پذیری کودکان فراهم کرده است. در بعد فردی، ضعف سلامت جسمانی، سوء تغذیه، فقدان مهارت و مشکلات روانی به عنوان پیامدهای مستقیم فقر و محرومیت، توانمندی کودکان را تضعیف کرده و چرخه آسیب را تقویت می‌کند. بعد اجتماعی نیز حاکی از گسست شبکه‌های حمایتی، ناتوانی در برقراری روابط اجتماعی، تبعیض جنسیتی و کاهش منزلت اجتماعی است که به طرد اجتماعی و بازتولید حاشیه‌نشینی منجر می‌شود. در بعد اقتصادی، اشتغال کودک، فقر پایدار خانوار و نامناسب بودن فضای کالبدی محل زندگی به عنوان عوامل کلیدی محرومیت شناسایی شده‌اند. تحلیل تلفیقی یافته‌ها نشان می‌دهد که آسیب‌پذیری کودکان حاصل هم‌پوشانی این ابعاد است و سیاست‌های تک‌بعدی نمی‌توانند به‌طور مؤثر به حل این مسئله کمک رسانند.

کلیدواژه‌ها: کودکان، کودکان آسیب‌پذیر، فقر، فراترکیب، محرومیت.

* نویسنده مسئول: y.mobin.r@gmail.com

مقدمه

در تمام جوامع پرداختن به مسائل کودکان آسیب‌پذیر در اولویت قرار دارد (Amiri & et al, 2025). تغییر دیدگاه نسبت به کودکان آسیب‌پذیر نیاز به پرداختن به وضعیت آن‌ها در همه ابعاد از جمله پژوهش‌های آکادمیک دارد (Faldet & et al, 2024) و جهت اجرایی شدن خدمات حمایتی در سطح کلان برای همه اقشار از جمله کودکان پرداختن به ابعاد و مسائل آن‌ها با نگاه آکادمیک ضروری است. کودکان سرمایه آینده هر جامعه هستند. وضعیت و شرایط زندگی آن‌ها، سرنوشت و پیشرفت جامعه را رقم می‌زند. متأسفانه در سال‌های اخیر، مسائل اجتماعی همچون فقر، مهاجرت، جنگ و ناامنی، بسیاری از کودکان را از داشتن محیط خانوادگی سالم و مناسب محروم کرده است. این شرایط، امکان رشد و پرورش طبیعی این کودکان را سلب نموده و آن‌ها را به سمت محرومیت از شرایط عادی زندگی سوق داده است. جامعه باید با تمام توان و امکانات خود در جهت حمایت از این کودکان و فراهم آوردن محیطی امن و پرورشی برای آن‌ها تلاش کند و زمینه رشد و شکوفایی استعدادهای کودکان را فراهم آورند (عرشی و همکاران، ۱۳۹۹).

تعداد کودکان آسیب‌پذیر در سطح جهانی و در بیشتر کشورها متأسفانه در حال افزایش است و به مسئله‌ای تبدیل شده که نیازمند بررسی و برنامه‌ریزی برای حمایت از کودکان است (Lemeyu & et al, 2024). حمایت از کودکان که جزو آسیب‌پذیرترین گروه‌های هر جامعه هستند، می‌تواند در آینده رفاه و پیشرفت جامعه را به شکل قابل توجهی تحت تأثیر قرار دهد. این نوع حمایت باید همه جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، سلامت و بهداشت کودکان را در برگیرد.

یکی از مسائل مهم کودکان آسیب‌پذیر مسئله فقر است. به‌طور کلی، دو رویکرد متمایز برای مواجهه با پدیده فقر وجود دارد: یکی مبتنی بر مفهوم فقر مطلق و دیگری بر اساس فقر نسبی. فقر مطلق بر مفهوم معیشت استوار است؛ یعنی تأمین حداقل نیازهای ضروری برای حفظ و ادامه‌ی یک زندگی سالم از نظر جسمانی. افرادی که از این نیازهای اساسی مانند غذای کافی، سرپناه مناسب و پوشاک محروم هستند، در شرایط فقر مطلق

قرار دارند. این تعریف از فقر به دلیل ماهیت خود، در سطح جهانی قابل کاربرد است. فرض بر این است که استانداردهای اساسی معیشت برای تمام افرادی که از لحاظ سنی و جسمی در شرایط مشابهی قرار دارند، بدون در نظر گرفتن محل زندگی آنها، تقریباً یکسان است؛ بنابراین، هر فردی که در سطحی پایین تر از این استاندارد جهانی زندگی کند، صرف نظر از مکان زندگی، در زمره فقر قرار می‌گیرد. (Giddens, 2019:449). از جمله مسائل مهم و مطرح در حوزه کودکان انواع فقر است. شاخص‌های فقر چندبعدی کودکان که با در نظر گرفتن ابعاد استانداردهای زندگی، سلامت، حمایت و تکامل محاسبه می‌شود و جامعه باید با تمام توان و امکانات خود در جهت تأمین این شاخص‌ها و فراهم آوردن محیطی امن و پرورشی برای کودکان تلاش کند. کودکانی که از استانداردهای زندگی، سلامت، حمایت و تکامل برخوردار نباشند، نسبت به سایر کودکان آسیب‌پذیرتر بوده و می‌بایست در زمینه توانمندسازی آنها اقدام به عمل آید، اینان کودکانی هستند که در ابعاد مختلف سرمایه‌ها ضعیف هستند و این امر موجب آسیب‌پذیری آنان می‌شود.

کودکان آسیب‌پذیر در ایران، گروهی از جمعیت کشور هستند که به دلیل شرایط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی پیچیده، در معرض آسیب‌های جدی قرار دارند. این آسیب‌ها می‌تواند در ابعاد مختلف از جمله سلامت جسمی و روانی، تحصیل، امنیت و مراقبت خانوادگی بروز کند در ایران، سازمان‌های مختلفی به شکل مستقیم یا غیرمستقیم در زمینه کودکان فعالیت می‌کنند که به طور کلی می‌توان آنها را به سه گروه دولتی، عمومی و غیردولتی تقسیم‌بندی کرد. سازمان بهزیستی به عنوان نهاد دولتی مسئولیت اصلی رسیدگی به امور کودکان خیابانی را بر عهده دارد و وظیفه‌ی جذب، پذیرش و حمایت از این کودکان تا مرحله‌ی توانمندسازی آنها و خانواده‌هایشان را دنبال می‌کند. با این حال، در عمل چندین سازمان دیگر نیز در این حوزه نقش دارند، از جمله وزارت کشور، معاونت اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، نیروی انتظامی و وزارت رفاه و تأمین اجتماعی که در زمینه سیاست‌گذاری و تدوین برنامه‌های اجرایی برای بهبود وضعیت کودکان خیابانی فعالیت داشته‌اند. (روشن‌پور و همکاران، ۱۴۰۰). ولی با وجود تلاش‌های دولت و

سازمان‌های مردم‌نهاد برای حمایت از این کودکان، همچنان چالش‌های جدی در زمینه‌های شناسایی، مداخله و ارائه خدمات تخصصی به آن‌ها وجود دارد و بررسی جامعی درباره مسائل این کودکان در ایران انجام نشده است. بررسی نظام‌مند ابعاد مختلف آسیب‌پذیری کودکان در ایران و شناسایی چالش‌های موجود در این زمینه، می‌تواند راهکارهای عملی برای بهبود وضعیت این گروه آسیب‌پذیر را ارائه دهد. همچنین این مطالعه می‌تواند به‌عنوان مبنایی برای طراحی و اجرای برنامه‌های حمایتی و پیشگیرانه در این حوزه مورد استفاده قرار گیرد؛ بنابراین، هدف از این پژوهش کیفی، بررسی ابعاد و مسائل کودکان آسیب‌پذیر در ایران است.

پیشینه پژوهش

در جدول ذیل به‌صورت خلاصه به پیشینه پژوهش پرداخته شده است.

جدول ۱. پیشینه پژوهش

نام نویسنده	سال	خلاصه نتایج
بردبار و آبادی	۱۴۰۳	به بررسی سبک‌های دلبستگی کودکان کار به‌عنوان گروهی آسیب‌پذیر پرداخته شده است. یافته‌ها نشان داد کودکان کار در سبک‌های دلبستگی اجتنابی و دوسوگرا وضعیت نامطلوبی دارند. همچنین تفاوت معناداری میان گروه آزمایش و گواه در سرسختی روان‌شناختی و نشاط ذهنی مشاهده نشد.
موسوی و دیگران	۱۴۰۳	اثر بخشی درمان‌های شناختی و فراتشخیصی را بر کودکان آسیب‌پذیر بررسی شده است. اثر زمان و تعامل زمان و گروه بر تنظیم هیجان معنادار بود، اما کیفیت زندگی تغییر معناداری نداشت. درمان فراتشخیصی در تعدیل راهبردهای تنظیم هیجان مؤثرتر گزارش شد.
مفتخری	۱۴۰۲	به فقر چندبعدی و نقش رفاه اجتماعی در کاهش آن پرداخته شده است. نتایج نشان می‌دهد بهبود رفاه اجتماعی، سلامت عمومی و کنترل فساد نقش کاهنده در فقر چندبعدی دارد. بر ضرورت اصلاحات نهادی و ارتقای شفافیت و ثبات سیاسی تأکید شده است.
اسلامی و دیگران	۱۴۰۲	به نظام حقوقی ویژه کودکان و نوجوانان بزهکار پرداخته شده است. یافته‌ها بر لزوم طراحی اقدامات قانونی متناسب با تفاوت‌های سنی و روانی تأکید دارند. در ایران، علی‌رغم پیشرفت‌ها، چالش‌های حقوقی و اجرایی همچنان پابرجاست.

نام نویسنده	سال	خلاصه نتایج
نصر اصفهانی و دیگران	۱۴۰۱	قربانی شدن کودکان کار را تهدیدی جدی برای سلامت جسمی و روانی آنان در نظر گرفته شده است. فقر، کار اجباری و نبود محیط امن، خطر آسیب‌ها را تشدید می‌کند. پژوهش بر ضرورت حمایت‌های اجتماعی و پزشکی ساختاریافته تأکید دارد.
شیری و دیگران	۱۴۰۱	به پیامدهای طلاق عاطفی و رسمی بر کودکان پرداخته شده است. ذهنیت کودک آسیب‌پذیر با سبک‌های مقابله‌ای هیجان‌مدار و اجتنابی رابطه مثبت دارد. همچنین رابطه‌ای مثبت و مستقیم میان ذهنیت آسیب‌پذیر و طلاق عاطفی گزارش شده است.
بختیاری و درویشی	۱۳۹۹	به بزهکاری کودکان خیابانی و نقش پلیس در پیشگیری پرداخته شده است. آسیب‌ها در سه بعد ساختاری، رفتاری و زمینه‌ای تحلیل شده‌اند. نتایج نشان‌دهنده فاصله زیاد وضعیت موجود با استانداردهای بین‌المللی حقوق کودک است.
گودرزی	۱۳۹۹	وضعیت کودکان کار شهر شیراز و کمبود مراکز حمایتی را بررسی شده است. یافته‌ها بر نیاز به فضاهای اقامتی و حمایتی متناسب با نیازهای روان‌شناختی کودک تأکید دارند. پیشنهاد احداث مجتمع‌های شبانه‌روزی یکپارچه ارائه شده است.
آقای گل‌دیانی و غیائی	۱۳۹۹	اثربخشی بازی‌درمانی و طرح‌واره‌درمانی را در کودکان آسیب‌پذیر دارای اختلال یادگیری بررسی شده است. هر دو روش در کاهش اختلالات ذهنی مؤثر بودند. مداخله شناختی متناسب با سن کودک به عنوان رویکرد مکمل پیشنهاد شده است.
Faldet et al	۲۰۲۴	بر ضرورت افزایش تحقیقات درباره کودکان آسیب‌پذیر تأکید شده است. کودکان دارای نیازهای آموزشی ویژه، بیش از دیگران در معرض حاشیه‌نشینی اجتماعی و تحصیلی هستند. حتی آموزش استثنایی در برخی موارد می‌تواند آسیب‌زا باشد.
Gortazar et al	۲۰۲۴	به حمایت آموزشی مجازی از کودکان ساکن محله‌های فقیرنشین پرداخته شده است. آموزش مجازی ریاضی منجر به بهبود پیشرفت تحصیلی و رضایت والدین شد. افزایش امید و اعتماد به نفس کودکان نیز گزارش گردید.
Fang et al	۲۰۲۴	پارادایم هنردرمانی انسان‌گرا را برای کودکان آسیب‌پذیر معرفی شده است. نتایج اثربخشی این رویکرد را بر رشد روان‌شناختی تأیید می‌کند. همچنین به نقش فناوری‌های نوین و علوم اعصاب شناختی اشاره شده است.
Lemeyu et al	۲۰۲۴	کودکان یتیم به عنوان گروهی آسیب‌پذیر بررسی شده‌اند. حمایت اجتماعی، تحصیلی و مالی به عنوان نیازهای اساسی معرفی شده‌اند. نقش سازمان‌های دولتی و

نام نویسنده	سال	خلاصه نتایج
		غیردولتی در حمایت همه‌جانبه برجسته شده است.
Bastable et al	۲۰۲۲	برنامه‌های توسعه مرتبط با کودکان آسیب‌پذیر را تحلیل شده است. عدالت اجتماعی در این برنامه‌ها کم‌رنگ و اغلب تک‌بعدی گزارش شده است. تقویت روابط اجتماعی در کنار مهارت‌آموزی توصیه شده است.
Bull et al	۲۰۲۲	نابرابری در دسترسی به خدمات بهداشتی کودکان آسیب‌پذیر در استرالیا را بررسی شده است. خانواده‌ها هزینه درمان بیشتری پرداخت می‌کنند اما پوشش بیمه‌ای کمتری دارند. نابرابری ساختاری در نظام سلامت تأیید شده است.
Sadzaglishvili et al	۲۰۲۱	به ملاحظات اخلاقی در مطالعات مربوط به کودکان آسیب‌پذیر پرداخته شده است. بر رضایت آگاهانه، محرمانگی و اختیار خروج از پژوهش تأکید دارد. رعایت حقوق کودک شرط اساسی پژوهش‌های آکادمیک معرفی شده است.
Eneji et al	۲۰۲۱	چالش‌های اجتماعی کودکان آسیب‌پذیر به‌ویژه ترک تحصیل را بررسی شده است. مشکلات مالی، عاطفی و روانی عوامل اصلی شناسایی شده‌اند. کودکان راهبردهای سازگاری مانند صرفه‌جویی و مدیریت هیجان را به کار می‌گیرند.
Solvason et al	۲۰۲۱	تقاضای خانواده‌های کودکان بی‌سرپرست برای خدمات مهدکودک را بررسی شده است. وضعیت نامناسب اقتصادی، نیاز به خدمات نگهداری را افزایش می‌دهد. کاهش این خدمات آسیب جدی به خانواده‌ها وارد می‌کند.
Casillas et al	۲۰۲۰	شکاف دیجیتال در میان کودکان آسیب‌پذیر را بررسی شده است. استفاده از فناوری‌های نوین به ارتقای مهارت‌ها و روابط اجتماعی کمک می‌کند. بستر مجازی ابزاری برای کاهش تبعیض اجتماعی معرفی شده است.

با توجه به مرور پیشینه پژوهش‌های قابل‌تأملی در ایران و خارج از کشور در حیطه ابعاد و مسائل کودکان آسیب‌پذیر انجام‌شده‌اند ولی پژوهشی به‌صورت جامع به این مهم نپرداخته است؛ که با توجه به اینکه هدف این پژوهش بررسی جامع ابعاد و مسائل کودکان آسیب‌پذیر در ایران است به‌صورت جامع به این مهم نپرداخته شده است.

چارچوب مفهومی

مفهوم «اقتضای آسیب‌پذیر و آسیب‌دیده» به افراد یا گروه‌هایی اطلاق می‌شود که به دلایلی مانند ناتوانی، بیکاری، فقر، بی‌خانمانی، ناتوانی جسمی یا ذهنی و دیگر عوامل اجتماعی، با مشکلات و خطرهای بیشتری در برابر تحقق حقوق اساسی و فرصت‌های برابر در دسترس

مواجه هستند. این افراد معمولاً در دسته‌های پایین‌تر جامعه قرار می‌گیرند و در بهره‌مندی از منابع و خدمات اجتماعی و اقتصادی ناتوان هستند و شرایط اقتصادی کنونی کشور وضعیت این اقشار را بیشتر تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین ابعاد متفاوت آسیب‌پذیری موجب همپوشانی و تقویت محرومیت‌های مداوم می‌شود. آسیب‌پذیری چرخه‌ی زندگی از کودکی و نوجوانی تا بلوغ و سالمندی بر شکل‌گیری توانایی‌ها و قابلیت‌های زندگی اثر می‌گذارد. عدم رسیدگی کافی در مراحل حساس زندگی از جمله کودکی موجب پدید آمدن آسیب‌پذیری طولانی‌مدت می‌شود (مدنی قهفرخی، ۱۳۹۶: ۱۹). تعاریف گوناگونی از کودکان ارائه شده است. سازمان ملل متحد^۱ با اشاره به کنوانسیون حقوق کودک، «کودک» را به‌عنوان فردی زیر ۱۸ سال تعریف می‌کند، مگر اینکه قوانین مربوطه سن بلوغ زودتر را به رسمیت بشناسند^۲. در سند ملی حقوق کودک و نوجوان نیز منظور از کودک هر انسانی است که به سن بلوغ نرسیده باشد و منظور از نوجوان، فرد بالغی است که بر اساس قانون به رشد عقلی متناسب با حق و تکلیف ویژه خود نرسیده است. این تعریف شامل افراد بالغ محجور نمی‌شود (سند ملی حقوق کودک و نوجوان، ۱۴۰۰). سازمان جهانی کار^۳، کودکان را به‌مثابه نیروی کار در نظر داشته و توصیف کودکان از نظر این سازمان بدین گونه است که اصطلاح «کودک کار» اغلب به‌عنوان کاری تعریف می‌شود که کودکان را از دوران کودکی، توانایی‌ها و حیثیتشان محروم می‌کند و برای رشد جسمی و ذهنی مضر است. با توجه به موارد بیان‌شده باتلاقی مفاهیم آسیب‌پذیری و کودک، تعریف مبنای کودکان آسیب‌پذیر در پژوهش حاضر عبارت است از:

کودکان آسیب‌پذیر، کودکان زیر ۱۸ سال تعریف می‌شوند که ایمنی، رفاه یا رشد آن‌ها به دلیل مراقبت ناکافی، بیماری، مشکلات خانوادگی، محافظت یا دسترسی به خدمات ضروری در معرض خطر جدی قرار دارد.

کودکانی که در خانواده‌هایی متولد می‌شوند که در معرض خطر فقیر شدن یا فقیر

1 United Nations

2 <https://www.un.org>.

3 International Labour Organizations

ماندن هستند، در معرض خطر جدی فقر دوران کودکی قرار دارند که این موضوع می‌تواند شروع زندگی آن‌ها را مختل کند و چرخه‌های فقر بین نسلی را تداوم بخشد (bull & et al, 2022). فقر مطلق تأکید بر نداشتن حداقل نیازهای اساسی مانند غذا، مسکن، بهداشت و آموزش دارد و نیز فقر نسبی به سنجش فقر با توجه به استاندارد زندگی معمول در جامعه، نه صرفاً حداقل‌های زندگی توجه دارد. همچنین فقر قابلیت بر محرومیت از قابلیت‌هایی که به افراد کمک می‌کند تا زندگی درخور و باکیفیتی داشته باشند، فراتر از صرفاً درآمد و اقتصاد تمرکز می‌کند. این سه رویکرد به شکل‌های مختلف به ابعاد مختلف محرومیت و کمبودها در زندگی افراد توجه دارند (مدنی و بیات، ۱۳۹۸). یونیسف (۲۰۰۵) در تعریف فقر کودک، بر حقوق کودکان تأکید می‌کند. کودکان در فقر، از منابع مادی، معنوی و عاطفی لازم برای زنده ماندن، توسعه یافتن و پیشرفت محروم‌اند. آن‌ها از حقوق خود آگاه نیستند. درواقع تعریف یونیسف از فقر کودک بر اساس حقوق انسانی است. فقر کودک به معنای محرومیت از دامنه‌ای از خدمات و حمایت‌های مادی و اجتماعی است که برای بهزیستی کودک ضروری است. این تعاریف مستقیماً بر نیازهای خاص کودکان مانند معاش کافی، فرصت برای توسعه انسانی، ساختار خانواده و جامعه برای حمایت و پرورش کودک تأکید دارند (پرستش، ۱۳۹۰).

یکی از مهم‌ترین ابعاد محرومیت کودکان، حمایت است؛ بی‌سرپرستی، بدسرپرست و کودک‌آزاری و خشونت از شاخص‌های محرومیت کودکان از حمایت است.

سازمان بهداشت جهانی، آسیب یا تهدید جسم و روان، یا سعادت و رفاه و بهزیستی کودک توسط والدین یا افراد مسئول را کودک‌آزاری می‌داند و در کنوانسیون بین‌المللی حقوق کودک، توافقات جهانی برای رشد و تکامل مناسب کودکان آمده است، ازجمله محافظت در برابر خطر جسمی، تهیه پناهگاه و تغذیه کافی، مراقبت برای حفظ سلامتی، استفاده از کلمات مناسب، تحریک مهارت‌های کلامی و فکری، ایجاد استقلال فکر و یادگیری تسلط بر خود، اما قرار گرفتن در محیط خانوادگی استرس‌زا یا در معرض آزار و اذیت، می‌تواند مانع رشد جسمی و فکری کودک (هاشمی و همکاران، ۱۳۹۸).

یکی از عواملی که کودکان را در معرض آسیب‌پذیری بیشتر قرار می‌دهد محرومیت‌های عاطفی است. محرومیت‌های عاطفی در بسیاری از شرایط به خشونت منتهی می‌شود؛ جامع‌ترین تعریف از خشونت خانگی می‌تواند چنین باشد: «کنترل سایر اعضا خانواده با به‌کارگیری زور و اعمال رفتارهایی که از نظر جسمی، جنسی و روانی خشونت آمیز هستند»؛ معنای خشونت در این تعریف، اعم است از خشونتی که به جراحت یا صدمه جسمانی منتهی بشود و خشونتی که فقط اثر روانی یا جسمی غیر قابل‌مشاهده (مثلاً کاهش اشتها) به بار بیاورد. به این ترتیب اعمالی از قبیل لگزدن، گاز گرفتن، حمله کردن، مشت زدن، ضربه زدن با استفاده از اشیاء، ضرب و شتم، استفاده از سلاح گرم یا سرد، سیلی زدن، هل دادن، به‌زور گرفتن اشیاء، پرتاب اشیاء به‌سوی یکدیگر، فحاشی و به کار بردن الفاظ زشت، در این تعریف جای می‌گیرد (کردوانی، ۱۳۷۹).

فقر و کودک‌آزاری ارتباط قابل‌توجهی با یکدیگر دارند. اگرچه سوء رفتار با کودکان ممکن است در هر نوع خانواده و در تمام سطوح جامعه با وضعیت‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی رخ دهد، اما گزارش‌ها نشان می‌دهند که این پدیده بیشتر در طبقات پایین اقتصادی-اجتماعی مشاهده می‌شود (مدنی و بیات، ۱۳۹۸). کودک‌آزاری بیشتر در خانواده‌های فقیر و با وضعیت اقتصادی ضعیف مشاهده می‌شود.

محرومیت کودکان از داشتن سرپناه مناسب و سوء تغذیه دو بعد مهم و چالش‌برانگیز است. نداشتن سرپناه مناسب مشکلات سلامت روان مانند اضطراب و افسردگی را به دنبال دارد، مشکلات رفتاری مثل خشونت را افزایش می‌دهد و احتمال بیکاری، فقر و ارتکاب جرم در بزرگسالی را بالا می‌برد. عوامل مؤثر در فقر کودکان شامل بی‌سوادی سرپرست، وجود فرد معلول و فرد معتاد در خانواده است. سوء تغذیه بیشتر با شرایط اقتصادی خانواده در ارتباط است و چند سال اول زندگی مهم‌ترین دوره رشد کودک است که کمبود مواد مغذی مانند پروتئین، انرژی و ریزمغذی‌ها در این دوره تأثیر بسیار منفی و جبران‌ناپذیری دارد و برخی از عوارض این کمبودها در سنین مدرسه نمایان می‌شود (راغفر و یوسفوند، ۱۳۹۶).

بر اساس مطالعات انجام‌شده عوامل اقتصادی و عوامل خانوادگی از تأثیرگذارترین عوامل بر فقر چندبعدی و محرومیت کودکان است. (محسنی، ۱۳۸۰). کودکان خیابانی جزء گروه بزرگ‌تری به نام «کودکان در وضعیت دشوار» یا «کودکان آسیب‌پذیر شهری» هستند. این کودکان بخش زیادی از زمان خود را در خیابان می‌گذرانند، چه به صورت موقت و ناپایدار و چه به‌طور دائمی و مستمر. آن‌ها به دلایل مختلف از جمله کار یا دوری از خانواده، زمان زیادی را خارج از نهادهای اجتماعی و حمایتی معمول مانند خانواده و مدرسه سپری می‌کنند. در مقایسه با سایر همسالان خود، این کودکان ارتباط کمتری با این نهادها دارند و ممکن است در مراکز خاصی نگهداری شوند که در صورت عدم وجود این مراکز، خطرات زیادی از جمله خشونت، بهره‌کشی، بزه‌دیدگی، بزهکاری و انحرافات اجتماعی آن‌ها را تهدید می‌کند. گروه‌بندی کودکان خیابانی بسته به گستره و نوع وضعیت آن‌ها می‌تواند به صورت مختلف و متناسب با نیازهای اجتماعی و حمایتی‌شان انجام شود (حسینی، ۱۳۸۴). کودکان خیابانی اغلب به دلیل فقر و نداشتن جای دیگری برای پناه گرفتن، به خیابان روی می‌آورند. این کودکان با مشکلات اساسی برای بقا دست‌وپنجه نرم می‌کنند. با این حال، کار کودکان یک مشکل جهانی است که پیشینه مطالعاتی گسترده‌ای دارد. اگرچه از سال ۲۰۰۰ تاکنون تعداد کودکان شاغل در جهان به دوسوم کاهش یافته، اما هنوز ۱۶۸ میلیون کودک در جهان مشغول به کار هستند که ۸۵ میلیون نفر آن‌ها در مشاغل مخاطره‌آمیز فعالیت می‌کنند. پس از بخش کشاورزی، بیشترین کودکان شاغل (۲۵,۴ درصد) در بخش خدمات مشغول به کار هستند که کار در خیابان نیز در این دسته قرار می‌گیرد (روشن‌پور و همکاران، ۱۴۰۰).

در ایران آمار دقیقی از تعداد کودکان خیابانی و افرادی که زیر ۱۸ سال دارند و در خیابان‌ها زندگی می‌کنند، در دسترس نیست. با این حال، بر اساس تخمین‌های آماری محققان، نرخ کودکان کار (۵-۱۸ سال) به ازای هر ۱۰ هزار نفر جمعیت کشور ۳,۲ است. با توجه به جمعیت فعلی کشور، حداقل حدود ۷۲ هزار کودک کار در رده سنی ۵ تا ۱۸ سال در ایران وجود دارد. درباره ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و خانوادگی این کودکان،

اطلاعات دقیق و یکدستی در دسترس نیست، اما به طور کلی می توان گفت که حداقل ۹۳ درصد آن ها افغان تبار^۱ هستند و بقیه را ایرانی ها تشکیل می دهند. همچنین، ۶۷ تا ۷۹ درصد این کودکان خانواده دارند و در کنار آن ها زندگی می کنند (عرشی و همکاران، ۱۳۹۹)^۲.

درواقع کودکان آسیب پذیر در نتیجه هم پوشانی عوامل اقتصادی، خانوادگی، اجتماعی و عاطفی، به ویژه فقر چندبعدی، مراقبت ناکافی و خشونت، در معرض تهدید جدی ایمنی، رفاه و رشد قرار دارند. فقر کودک، فراتر از کمبود درآمد، محرومیت از حقوق، خدمات اساسی، حمایت خانوادگی و فرصت های رشد انسانی را دربرمی گیرد و در صورت تداوم از کودکی، چرخه های فقر بین نسلی را بازتولید می کند. نبود حمایت، کودک آزاری، محرومیت عاطفی، سوء تغذیه و نداشتن سرپناه مناسب از مهم ترین ابعاد این آسیب پذیری اند که پیامدهای بلندمدت روانی، رفتاری و اجتماعی به دنبال دارند. در این میان، کودکان خیابانی و کار به عنوان یکی از بارزترین مصادیق کودکان آسیب پذیر، به دلیل گسست از نهادهای حمایتی مانند خانواده و مدرسه، بیش از سایر کودکان در معرض خشونت، بهره کشی و بزه دیدگی قرار می گیرند؛ وضعیتی که در ایران نیز، علی رغم نبود آمار دقیق، به طور معناداری با فقر، مهاجرت و ضعف حمایت های اجتماعی پیوند خورده است.

درواقع ایمنی، رشد و رفاه کودکان آسیب پذیر به دلیل هم پوشانی عوامل چندبعدی (اقتصادی، خانوادگی، اجتماعی و عاطفی) در معرض تهدید جدی قرار دارد. محور اصلی آسیب پذیری، فقر چندبعدی و محرومیت از حقوق اساسی، خدمات حمایتی و فرصت های رشد است که در صورت تداوم، چرخه های فقر بین نسلی و پیامدهای مخرب بلندمدت روانی، رفتاری و اجتماعی را ایجاد می کند. در این میان، کودکان خیابانی و کار به عنوان نماد بارز این آسیب پذیری، به ویژه در بستر شرایط اقتصادی و مهاجرتی ایران، بیشتر در

۱ باید توجه داشت کار کردن کودکان در افغانستان یک ارزش و عامل هویت بخش و در عین حال تحصیل درآمد است که با معیارهای جهانی حقوق کودک و عرف جوامع دیگر متفاوت است. در این پژوهش با توجه به موضوع بررسی کودکان افغان در ایران پرداخته شده است.

۲ سازمان بهزیستی کشور، ۱۳۹۸

معرض بهره‌کشی و گسست از نهادهای حمایتی قرار می‌گیرند.

روش‌شناسی

مسئله اصلی در این پژوهش شناسایی ابعاد و مسائل کودکان آسیب‌پذیر با رویکرد کیفی است. پژوهش کیفی رویکردی است که برای کشف و فهم معنایی که افراد یا گروه‌ها به یک مسئله اجتماعی یا بشری نسبت می‌دهند، استفاده می‌شود. در این پژوهش در مرحله اول مقالات مرتبط با عنوان موضوع بر مبنای کلید واژگان «فقر کودکان»، «فقر چندبعدی کودکان»، «کودکان بدسرپرست و بی‌سرپرست»، «کودکان طلاق»، «کودکان قربانی خشونت»، «سوءتغذیه کودکان»، «کودکان جامانده از تحصیل»، «کودکان خیابانی»، «خدمات و حمایت مورد نیاز کودکان»، در مجلات علمی و همچنین پایگاه‌های اطلاعاتی مانند پایگاه بانک اطلاعات نشریات ایران، پایگاه مجلات تخصصی نور^۱، سیویلیکا^۲، پژوهشکده علوم و فناوری اطلاعات ایران، مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی^۳، پرتال جامع علوم انسانی^۴، پایگاه علم‌نت^۵، مؤسسه استادی و پایش علم و فناوری جهان اسلام^۶، کتابخانه تخصصی مرکز پژوهش‌های مجلس^۷ و سایت‌های نهادهای مسئول و تأثیرگذار مانند بهزیستی جست‌وجو شد. پس از استخراج منابع مرتبط با موضوع پژوهش، ابتدا مقالات را بر مبنای موضوع و مؤلف در جدول فهرست نموده و به هر مقاله برای تسهیل ادامه کار بر مبنای عنوان مقاله کد اختصاص داده شد. با توجه به روش فراترکیب و مدل هفت مرحله‌ای سندولسکی و دیگران^۸، ۲۰۰۷، پس از بررسی‌های عمیق تعداد ۱۵۸ مقاله شناسایی شدند. سپس تعداد ۴۲ مقاله بر اساس عنوان و همچنین ۶۰ مقاله نیز بر اساس چکیده حذف شدند و در نهایت ۵۶ مقاله مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت. در این مرحله

1 <https://www.noormags.ir>

2 <https://civilica.com/>

3 <https://www.sid.ir>

4 <http://ensani.ir>

5 <https://elmnet.ir/>

6 <https://www.isc.ac/fa>

7 <https://lib.majles.ir>

8 Sandelowski & et all

تحلیل یافته‌ها با روش تحلیل مضمون و با نرم‌افزار مکس کیودا ورژن ۲۰۲۰ انجام شد. جهت اطمینان از صحت یافته‌ها خط به خط مقاله‌های موردبررسی و سپس کدهای اولیه و ثانویه، بارها و بارها در چندین مرحله موردبررسی عمیق و بازبینی قرار گرفت. در مرحله دوم، برای شناخت عمیق‌تر و بررسی صحت ابعاد و مسائل شناسایی شده با ابزار مصاحبه با افرادی مطلع در سه سطح با روش نمونه‌گیری هدفمند مصاحبه شد. افراد مصاحبه‌شونده در سه سطح شامل ۳ نفر کارشناس (ملاک انتخاب سابقه علمی و اجرایی) و ۴ نفر کیس اصلی (ملاک انتخاب دارا بودن شرایط کودکان آسیب‌پذیر) و ۳ نفرستادی (ملاک انتخاب سابقه علمی و اجرایی) و در مجموع ۱۰ نفر بودند که مشخصات آن‌ها در جدول فوق آورده شده است. شایان ذکر است بازه زمانی انجام مصاحبه فروردین تا مهر سال ۱۴۰۲ بوده است.

جدول ۲ افراد مصاحبه‌شونده

جنسیت	پاسخگویان	گروه‌های مصاحبه‌شونده
مرد	کارشناس، دکتری جامعه‌شناسی، پژوهشگر مرکز مطالعات مجلس، فعال حوزه کودکان	کارشناس
زن	کارشناس، دکتری روانشناسی، مدیر کلینیکی در تهران	
زن	کارشناس، عضو شورای محل و همکاری با خیریه‌ها	
زن	مادر کودک آسیب‌دیده	کیس اصلی
زن	خواهر کودک آسیب‌دیده	
مرد	کودک آسیب‌پذیر ۱	
زن	کودک آسیب‌پذیر ۲	
زن	ستادی، رئیس گروه کودکان و سوء تغذیه وزارت رفاه	ستادی و تصمیم گیر
مرد	ستادی رئیس گروه سلامت اجتماعی وزارت رفاه	
مرد	ستادی، معاونت سلامت اجتماعی وزارت رفاه	

در تحلیل داده‌ها در این قسمت از پژوهش از روش تحلیل محتوا و به صورت توصیفی-تحلیلی استفاده و با کمک نرم‌افزار مکس کیودا ورژن ۲۰۲۰ انجام شد. در این قسمت از پژوهش، تلاش شد تا ملاک‌های روایی صوری به طور مطلوب حفظ شود و پاسخ‌های افراد با دقت ثبت شود. برای اطمینان‌پذیری (پایایی)، از شاخص توافق بین دو پژوهشگر (کاپا) استفاده شد. در نتیجه، جداول محتوای پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان با کدهای اولیه استخراج شده به عنوان مفاهیم اولیه در اختیار همکار پژوهشگر قرار گرفت. از میان ۱۰ مصاحبه انجام‌شده، سه مصاحبه به صورت تصادفی انتخاب شد. نتایج بررسی شاخص توافق در جدول فوق ذکر شده است.

جدول ۳. محاسبه شاخص توافق بین دو پژوهشگر برای بررسی قابلیت اطمینان

شماره	کدگذاری پژوهشگر	کدگذاری همکار	موافق	مخالف
مش ۱	۱۷	۱۵	۱۳	۲
مش ۴	۴۷	۴۹	۴۵	۲
مش ۵	۳۸	۳۶	۳۳	۳
جمع	۱۰۲		۹۱	
$91 \div 102 = 0.89 \times 100 = 89$				

با توجه به اینکه شاخص به دست آمده از ۸۰ بیشتر است، تحلیل‌های این پژوهش از قابلیت اطمینان بالایی برخوردار است. به منظور ارتقای کیفیت در این قسمت از پژوهش، از خودبازبینی مکرر در تمام مراحل استفاده شده است. این رویکرد به ارزیابی و بازنگری دقیق‌تر در روش‌ها، فرایندها و نتایج پژوهش کمک کرده است. با انجام بازبینی‌های مکرر، اطمینان حاصل می‌شود که تمامی جوانب مرتبط با پژوهش در نظر گرفته شده است. این روش باعث ارتقای کیفیت و قابلیت اعتماد پژوهش می‌شود و از صحت و صداقت نتایج حاصل اطمینان حاصل می‌کند.

یافته‌ها پژوهش

با تحلیل مقالات بر اساس روش فراترکیب ابعاد و مؤلفه‌های مسائل کودکان آسیب‌پذیر،

کد گذاری و مقوله بندی شد که در جدول فوق بیان شده است. ابتدا زیر مؤلفه ها شناسایی شدند سپس در قالب مؤلفه ها دسته بندی شدند و در نهایت مؤلفه ها در قالب ابعاد طبقه بندی شدند. بر اساس یافته های مرور سیستماتیک در این حوزه ۴ بعد و ۲۱ مؤلفه و ۹۳ زیر مؤلفه وجود دارد. هم چنین اکثریت زیر مؤلفه ها در تحلیل متن مصاحبه ها نیز استخراج شدند که در جدول فوق نشان داده شده است.

جدول ۴. یافته های پژوهش

ابعاد	مؤلفه	زیر مؤلفه	فرا ترکیب	مصاحبه ها
زمینه های آسیب پذیری	شرایط اقتصادی نامناسب کشور	ساخت نامناسب اقتصاد	✓	✓
		فاصله زیاد طبقاتی و بی عدالتی	✓	✓
	بالارفتن نرخ مهاجر	توسعه نامتوازن و عدم هماهنگی ساختارهای اقتصادی - اجتماعی - فرهنگی	✓	✓
		شهرنشینی سریع	✓	--
		گسترش حاشیه نشینی	✓	--
		دلیل جنگ و ناامنی در افغانستان و مشکلات اقتصادی و بیکاری فراوان در این کشور	✓	✓
		نابرابری اجتماعی و توزیع نامناسب امکانات	✓	✓
مسائل فردی	سلامت جسمانی	شرایط اقتصادی نامناسب	✓	✓
		ساعات طولانی حضور در خیابان	✓	✓
		عدم انجام یا نقص در واکسیناسیون	✓	--
		معلولیت کودکان	✓	--
		ابتلا به بیماری های جسمانی	✓	✓
		سوء تغذیه و گرسنه ماندن	✓	✓
		تحمل گرما و سرما	✓	✓
		ضعف جسمانی	✓	✓
		عدم دسترسی به غذا، آب سالم و بهداشت	✓	✓
		خطرات و بیماری های ناشی از برخی مشاغل	✓	--
		عدم آگاهی از خطرات کار	✓	--
		تصادف در خیابان	✓	--

ابعاد	مؤلفه	زیرمؤلفه	فرا ترکیب	مصاحبه‌ها
		گرایش به استفاده و استعمال دخانیات	✓	✓
		توهین و کتک خوردن از مردم و مأموران	✓	✓
		خطر قرار گرفتن در معرض آزار جنسی	✓	✓
	فقدان دانش، مهارت و توانایی	فقر مالی خانواده	✓	✓
		هزینه تحصیلات	✓	✓
		مهاجرت غیرقانونی	✓	✓
		کار کودکان	✓	✓
		کمبود مدرسه	✓	✓
		دور بودن فاصله مدرسه تا محل زندگی	✓	✓
		بی‌سوادی و تحصیلات کم والدین	✓	✓
		فقر فرهنگی، عدم اعتقاد به تحصیل و ناامیدی از کارایی تحصیل	✓	✓
		افت انگیزه نسبت به تحصیل	✓	✓
		ارزش‌ها و باورهای حاکم در خانواده به مسئله آموزش	✓	✓
		عدم آموزش مراقبت از خود	✓	--
	مسائل روحی و روانی	مشکلات روان‌شناختی	✓	✓
		اعمال محرومیت اقتصادی	✓	✓
		عدم توجه به نیازهای عاطفی کودکان	✓	✓
		محرومیت از بازی و کودکی کردن	✓	✓
		آسیب سلامت روان در مهروموم‌های آغازین	✓	✓
		تضعیف خودپنداره	✓	✓
		احساس تفاوت ظاهری با دیگران	✓	✓
		احساس انزوای اجتماعی	✓	✓
		تجربه رفتار تحقیرآمیز	✓	✓
		توهین و کتک خوردن از مردم و مأموران/ خشونت فیزیکی	✓	✓
		داغ‌ننگ / استیگما خیابانی بودن	✓	✓

مصاحبه‌ها	فرا ترکیب	زیر مولفه	مؤلفه	ابعاد
✓	✓	تجربه آزار و سوءاستفاده جنسی		
✓	✓	احساس تنهایی اجتماعی		
---	✓	نداشتن مسکن ثابت در کودکی و تغییر مدام محل زندگی		
✓	✓	احساس عدم امنیت		
✓	✓	کار در خیابان	عدم کسب تجارب و شرایط لازم برای بزرگ‌سالی	مسائل اجتماعی
✓	✓	نداشتن ارتباطات اجتماعی لازم		
✓	✓	خشونت	ناتوانی در برقراری روابط اجتماعی	
✓	✓	پرخاشگری		
✓	✓	ناتوانی در برقراری ارتباط		
---	✓	بعد خانوار و خانواده گسترده، پرجمعیت و پرخطر	ضعف در شبکه روابط فامیلی و غیررسمی	
✓	✓	ضعف مراقبت و حمایتگری والدین از کودک		
✓	✓	وضعیت سرپرستی خانوار		
✓	✓	فرسایش خانوار (شرایط نامطلوب خانوادگی/ اعتیاد و طلاق)		
✓	✓	گسست پیوند عاطفی درون خانواده		
✓	✓	والدین معنادار و سابقه‌دار		
✓	✓	خشونت در خانواده و رفتارهای تخریب‌گرایانه		
✓	✓	والدین بی‌سواد		
✓	✓	مرد و پدرسالاری هنجاری	تبعیض جنسیتی	
✓	✓	چهره زنانه فقر		
✓	✓	داغ‌ننگ استیگما	کاهش منزلت اجتماعی	
✓	✓	بزهکاری		
✓	✓	افزایش استعمال مواد		
✓	✓	طرد		
✓	✓	ترحم		
✓	✓	فعالیت در مشاغل غیررسمی و سخت		۴۰

مصاحبه‌ها	فرا ترکیب	زیر مولفه	مؤلفه	ابعاد		
✓	✓	وجود خرده‌فرهنگ کار در شبکه روابط خانوادگی	اشتغال کودک			
		کار ناامن از نظر بهداشتی و سلامت				
		عدم آگاهی از حقوق و شرایط کار				
		بهره‌کشی در محیط و شرایط سخت کاری				
		آزار جسمی و جنسی				
		وابستگی مالی خانواده به کار کودک				
		بی‌سوادی والدین				
		درآمد پایین و فقر والدین				
		✓	✓		وضعیت اقتصادی نامناسب خانواده	فقر اقتصادی
		✓	✓		اعتماد والدین	
		✓	✓		شغل کاذب سرپرست خانواده/ مشاغل غیررسمی	
		✓	✓		بی‌سرپرستی	
		✓	✓		بیکاری سرپرست خانواده	
		✓	✓		احساس تفاوت با دیگران (فقر نسبی)	
		✓	✓		محرومیت مادی به‌مثابه نداشتن لباس مناسب	
		✓	✓		محرومیت مادی به‌مثابه نداشتن پول	
		✓	✓		محرومیت از داشتن چیزهای موردعلاقه	
		✓	✓		محرومیت به‌مثابه نداشتن غذای کافی	
		✓	✓		زندگی در محله‌های آسیب‌زا و زندگی در محله نای حاشیه‌ای و جرم خیز	فضای کالبدی محل زندگی
					فقر خانواده‌ها و ناتوانی اقتصادی سرپرست خانوار	
					فضای اغوا محیطی و عدم تطابق خانواده با ساختار و شیوه شهری	
					بالا بودن نرخ خانوار	
					نداشتن فضای شخصی و محل مسکونی کوچک	

همچنین جدول ذیل مصداق‌هایی عینی از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۵. مصداق‌های عینی از متن مصاحبه‌ها

ابعاد	مؤلفه	مصداق‌های عینی از متن مصاحبه‌ها
زمینه‌های آسیب‌پذیری	شرایط اقتصادی نامناسب کشور	اگر به ساختار خانواده نگاه کنیم بخشی از این‌ها تو فقر زندگی می‌کنند و فقر این کودکان اشکال مختلفی دارد. متأسفانه شرایط نامناسب اقتصاد کشور بی‌عدالتی و فاصله طبقاتی به وضعیت وخیم کودکان آسیب‌پذیر دامن می‌زند (کارشناس، مرد).
	بالارفتن نرخ مهاجر	اعتقاد دارم که توسعه نامتوازن و عدم هماهنگی ساختارهای اقتصادی و اجتماعی، رشد شهرنشینی و نابرابری اجتماعی و توزیع نامناسب امکانات، همگی می‌توانند تأثیرات گسترده‌ای بر وضعیت کودکان آسیب‌پذیر داشته باشند. این عوامل منجر به افزایش فقر، کاهش دسترسی به آموزش و خدمات بهداشتی، همچنین افزایش خطرات اجتماعی مانند خشونت، سوءاستفاده و سوء تغذیه در میان این کودکان می‌شود که نتایج آن در بلندمدت به صورت اختلالات رشدی و شکل‌گیری نابرابری‌های اجتماعی عمیق در جامعه ظاهر خواهد شد (ستادی، زن).
مسائل فردی	سلامت جسمانی	به عنوان یک روانشناس که با کودکان آسیب‌دیده در ارتباط هستم، متأسفانه شاهد وضعیت نامطلوب سلامت جسمانی این کودکان هستم. شرایط اقتصادی نامناسب خانواده‌های این کودکان، به آن‌ها اجازه نمی‌دهد که از نیازهای اولیه خود مانند تغذیه مناسب، امکانات بهداشتی و درمانی برخوردار شوند (کارشناس، زن).
	فقدان دانش، مهارت و توانایی	مهم‌ترین مشکل پسر بزرگ‌ترم این است که به دلیل شرایط بد خانوادگی ما، دو سال از مدرسه عقب افتاد، آلاں باید (کلاس) چهارم باشد، دوم است. متأسفانه مدل مدرسه طوری است که انگار باید یک مادر مرفه در خدمت باشد هرروز کاردستی، هرروز تحقیق به خدا کم بدبختی دارم همه زمین و زمان ریختن سر من که چرا بچه‌ات دو سال از درس عقب است ولی کسی نمی‌پرسد تو چطوری داری بچه را سیر می‌کنی (والدین کودک آسیب‌پذیر، مادر).
	مسائل روحی و روانی	امید ممکن است فشار روانی بسیاری را به دلیل نگرانی‌های مالی خانواده‌اش تجربه کند. او ممکن است احساسات اضطراب، نارضایتی و ناامنی را تجربه کند. فقر می‌تواند باعث کاهش اعتمادبه‌نفس و احساس ناتوانی در امید شود، زیرا او ممکن است احساس کند که نمی‌تواند به موفقیت‌های دیگران دست پیدا

ابعاد	مؤلفه	مصادقات‌های عینی از متن مصاحبه‌ها
مسائل اجتماعی		کند. به دلیل فقر، امکان دستیابی به فرصت‌های زندگی مختلف مانند تحصیلات بالاتر، تجربه‌های جهانگردی و توسعه‌ی شخصیتی محدود می‌شود که این موضوع می‌تواند احساس محرومیت و ناامیدی را به وجود آورد (کارشناس، زن).
	عدم کسب تجارب و شرایط لازم برای بزرگ‌سالی	خطرات ناشی از خیابانی شدن کودکان تنها بر دوران کودکی آن‌ها تأثیر نمی‌گذارد، بلکه بر بزرگ‌سالی‌شان نیز تأثیرات منفی دارد. یکی از مشکلات عمده‌ای که کودکان خیابانی با آن مواجه‌اند، کمبود ارتباطات اجتماعی است. این کودکان پس از رسیدن به دوران بزرگ‌سالی، از ورود به جامعه و اشتغال در حرفه‌های فنی به‌شدت هراس دارند. برجسب خیابانی بودن همچنان به زندگی و رشد این افراد آسیب می‌زند (کارشناس، مرد).
	ناتوانی در برقراری روابط اجتماعی	کودکان کار به دلیل شرایط زندگی دشوار و فشارهای اجتماعی و اقتصادی که تجربه می‌کنند، با چالش‌های بزرگی در برقراری ارتباط سالم مواجه هستند. محیط‌های استرس‌زا و خشنی که این کودکان در آن‌ها زندگی و کار می‌کنند، اغلب مانع از توسعه مهارت‌های اجتماعی لازم برای تعامل مثبت می‌شود. عدم دسترسی به آموزش و فضای ایمن برای بازی و تعامل، باعث می‌شود کودکان کار نتوانند به‌طور مؤثر ارتباط برقرار کنند و احساسات خود را به شکل سالم ابراز کنند (کارشناس، مرد).
	ضعف در شبکه روابط فامیلی و غیررسمی	والدین معتاد و سابقه‌دار که درگیر رفتارهای خشونت‌آمیز هستند، محیطی ناسالم و ناپایدار برای کودکان فراهم می‌کنند که به‌شدت بر سلامت روانی و عاطفی آن‌ها تأثیر می‌گذارد. این کودکان اغلب در فضایی بزرگ می‌شوند که مملو از تنش، ترس و عدم اطمینان است، جایی که روابط عاطفی مثبت به‌ندرت وجود دارد و امنیت عاطفی آن‌ها به‌طور مداوم تهدید می‌شود. حضور مداوم خشونت و سوء‌مصرف مواد مخدر در خانواده، کودک را در معرض آسیب‌های روانی قرار می‌دهد و حس تعلق و امنیت را از بین می‌برد. به‌علاوه، والدین معتاد معمولاً قادر به ارائه حمایت عاطفی و پایدار برای فرزندانشان نیستند که این وضعیت می‌تواند به بروز احساسات ناامنی و بی‌ارزشی در کودکان منجر شود (کارشناس، زن).
	تبعیض جنسیتی	: «من خودم پژوهش‌هایی که انجام دادم یکی از یافته‌ها این بود که دخترانی که در خانواده‌های فقیر هستند احساس یک نوع فداکاری شکل می‌گیرد که مثلاً ازدواج می‌کنند که یک‌باری از دوش خانواده برداشته شود، این یکی از

ابعاد	مؤلفه	مصادقات‌های عینی از متن مصاحبه‌ها
مسائل اقتصادی		راهبردها بوده است یا از طریق پدر مجبور به ازدواج زودهنگام می‌شوند (کارشناس، مرد).
	کاهش منزلت اجتماعی	من مجبورم پسر امیرعلی را برای کار و پخش غذا با خودم ببرم. کارکنیم بهتر از این هست که گوشه خیابان بمیریم. نگاه مردم در کل به فرزندم بد نیست بعضی‌ها خیلی با ترحم رفتار می‌کنند و ناراحت‌کننده است (والدین کودک آسیب‌پذیر، مادر).
	اشتغال کودک	کودکان روستایی متفاوت‌اند با کودکان شهری با کودکان کار تهران، در روستاها به دلیل سبک فرزند پروری و سبک نگاه سنتی کودکان از سنین پایین همراه خانواده باید کار کنند که متأسفانه بی‌سوادی یا کم‌سوادی والدین می‌تواند زمینه را برای عدم تحصیل و رشد نامناسب فرزندان محیا کند (کارشناس، مرد).
	فقر اقتصادی	فقر اقتصادی و بی‌پولی بدون شک مهم‌ترین عامل کار کودکان است. در بسیاری از خانواده‌های کم‌درآمد و تحت فشار اقتصادی، کودکان مجبور می‌شوند به جای رفتن به مدرسه و داشتن دوران کودکی، به کار مشغول شوند تا بتوانند هزینه‌های خانواده را تأمین کنند. این کودکان به خاطر فقر اقتصادی و نیاز مالی خانواده، از حق آموزش و بهره‌مندی از دوران کودکی محروم می‌شوند و مجبور به انجام کارهایی هستند که متناسب با سن و توان جسمی آنها نیست. این شرایط بر سلامت جسمی و روانی کودکان تأثیر منفی می‌گذارد و می‌تواند آینده تحصیلی و شغلی آنها را به خطر اندازد (ستادی، زن).
	فضای کالبدی محل زندگی	فقر خانواده و زندگی در محله‌های نامناسب به‌طور مستقیم و غیرمستقیم می‌تواند منجر به افزایش تعداد کودکان خیابانی شوند. خانواده‌های فقیر معمولاً قادر به تأمین نیازهای اساسی کودکان خود مانند غذا، لباس و سرپناه نیستند که این شرایط کودکان را به خیابان‌ها سوق می‌دهد تا برای بقا تلاش کنند. علاوه بر این، این خانواده‌ها اغلب توانایی مالی برای پرداخت هزینه‌های آموزشی ندارند که باعث ترک تحصیل و بی‌سوادی کودکان می‌شود و آنان را بیشتر به سمت خیابان‌ها می‌کشاند. تنش‌ها و خشونت‌های خانوادگی که به واسطه فشارهای اقتصادی افزایش می‌یابند، محیط ناامنی را برای کودکان ایجاد می‌کنند و آنها را برای فرار از این شرایط به خیابان پناه می‌برند (کارشناس، مرد).

زمینه‌های آسیب‌پذیری

زمینه‌های آسیب‌زا، مجموعه‌ای از شرایط و موقعیت‌هایی هستند که منجر به تشدید فقر و دشواری سیاست‌گذاری برای کودکان می‌شوند. این شرایط در بستر کلان کشور و به صورت مشترک و بسیار تأثیرگذار بر کودکان در حال وقوع هستند و منجر به بروز وضعیت‌های عمومی و خارج از اراده افراد می‌شود. بسترهای آسیب‌پذیری کودکان دربرگیرنده چالش‌هایی مانند شرایط اقتصادی نامناسب کشور، شرایط اقلیمی و حوادث و بالارفتن نرخ مهاجرت است. همچنین کار کودک معلول و نمایانگر نابرابری‌های اجتماعی و توزیع نادرست امکانات و فرصت‌ها در نظام اجتماعی و شهری است. به دلیل عدم دسترسی برابر به منابع، کودکانی که وارد چرخه کار می‌شوند، از فرصت و امکان کسب مهارت‌های لازم محروم می‌مانند. (پیرخندان و سیاهپور، ۱۴۰۰). فاصله طبقاتی و ساخت نامناسب اقتصاد و بی‌عدالتی از مسائلی است که زمینه‌ساز چالش در حوزه شرایط اقتصادی شده است. درواقع عوامل اقتصادی مؤثر در ایجاد و گسترش پدیده کودکان خیابانی: فقر، بی‌عدالتی، بیکاری، فاصله زیاد طبقاتی، درآمد کم است (قاسم‌زاده، ۱۳۸۲).

مسائل فردی

بر اساس بررسی مطالعات انجام‌شده در حوزه کودکان آسیب‌پذیر، چالش‌های کودکان در حیطه مسائل فردی عبارت‌اند از: سلامت جسمانی، فقدان دانش و مهارت، مسائل روحی و روانی. مسائلی مانند شرایط اقتصادی نامناسب، عدم انجام یا نقص در واکسیناسیون، معلولیت کودکان، ابتلا به بیماری‌های جسمانی، سوءتغذیه، گرسنه ماندن، ضعف جسمانی، عدم دسترسی به غذا، آب سالم و بهداشت، خطرات و بیماری‌های ناشی از برخی مشاغل، عدم آگاهی از کار، تصادف در خیابان، گرایش به استفاده و استعمال دخانیات و خطر قرار گرفتن در معرض آزار جنسی زمینه‌ساز چالش جسمانی کودکان شده است، به عبارتی همه این مسائل باعث می‌شود کودک در بعد جسمانی ضعیف شده و او در شرایط آسیب‌پذیری قرار بگیرد. بررسی‌ها و محاسبات مربوط به سوءتغذیه با استفاده از ارزیابی‌های تن‌سنجی نشان می‌دهد که این مشکل در تمامی گروه‌های سنی وجود دارد. بیشترین تمرکز

کودکان کم‌وزن، لاغر و کوتاه‌قد در منطقه جنوب شهر قرار دارد و بیشترین درصد این مشکلات مربوط به کودکانی است که در سال‌های ابتدایی زندگی خود هستند. (راغفر و یوسفوند، ۱۳۹۶).

بر اساس یافته‌های مطالعه سازمان بهزیستی، ۱۲٫۶ درصد از کودکان خیابانی حداقل به یک بیماری مبتلا هستند. بیماری‌های شایع در این کودکان به‌طور قابل توجهی با شرایط خاص آن‌ها، نظیر ساعات طولانی حضور در خیابان و عدم دسترسی کافی به امکانات بهداشتی و همچنین آگاهی ناکافی نسبت به ضرورت رعایت بهداشت و روش‌های آن، همخوانی دارد. به‌ویژه، بیماری‌های پوستی ازجمله شایع‌ترین بیماری‌های این گروه از کودکان هستند (وامقی و همکاران، ۱۳۹۰). شایان ذکر است که از یافته‌های پژوهشی پنج مضمون اصلی استخراج شدند که عبارت‌اند از ۱. عدم اعتقاد به تحصیل، ۲. تفکر سنتی به تحصیل، ۳. ناامیدی به کارایی و اثربخشی تحصیل، ۴. تأثیرپذیری و تقلید از اطرافیان؛ و ۵. فقر فرهنگی. این یافته‌ها به‌عنوان مهم‌ترین مقولات موردنظر مطلعین کلیدی، در مورد رفتار و نگرش خانواده‌های کودکان کار، نسبت به آموزش آن‌ها استخراج شدند که بر روند و کیفیت تحصیل کودکان اثرگذارند (یزدانی و بارزلو، ۱۴۰۱). این یافته‌ها تلنگری است بر مداخلات مهم فرهنگی در حوزه آموزش که کاری زمان‌بر بوده و نیاز به یک برنامه‌ریزی دقیق و مبتنی بر ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی گروه‌های مختلف دارد. از نظر مطلعین تا زمانی که نگرش خانواده‌ها به مسئله آموزش و از آن مهم‌تر رویکردهای آموزشی برای کودکان کار تغییر نکنند، شاهد تحصیل بسیار بی‌کیفیت و ترک تحصیل‌های فراوان خواهیم بود، چراکه والدین بر اساس باورهای فرهنگی خود برای مدت و چگونگی تحصیل کودکان تصمیم می‌گیرند و باز بر همین اساس تصمیم به ترک تحصیل فرزندان خود در مقاطع پایین تحصیلی می‌گیرند (همان).

مسائل اجتماعی

مسائل اجتماعی کودکان آسیب‌پذیر مجموعه ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی است که هر فرد دارد. این مسائل شامل روابط شخصی و حمایت اجتماعی است که افراد در میان

گروه‌های خود دارند. افزایش حمایت اجتماعی می‌تواند به بهبود رفاه افراد، افزایش اعتمادبه‌نفس و افزایش انگیزه افراد کمک کند. کودکان در شرایط سخت در مسائل اجتماعی چالش‌هایی از جمله عدم کسب تجارب و شرایط لازم برای بزرگ‌سالی، ناتوانی در برقراری روابط اجتماعی، ضعف در شبکه روابط فامیلی و غیررسمی، تبعیض جنسیتی و کاهش منزلت اجتماعی مواجه هستند. همچنین این مشکلات شامل زندگی با ناپدری یا نامادری، خشونت جسمی، جنسی و روانی و مسائل والدینی مانند اعتیاد و تن‌فروشی می‌شود. این شرایط می‌تواند کودکان را به ترک موقت یا دائم خانه سوق دهد. (وامقی و همکاران، ۱۳۹۴).

مسائل اقتصادی

کودکانی که در شرایط سخت هستند با چالش‌هایی از جمله اشتغال کودکان و فقر اقتصادی روبه‌رو هستند؛ و این چالش‌ها، سرمایه اقتصادی آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. اشتغال کودکان از چالش‌هایی است که بسیاری از کودکانی که در شرایط سخت قرار دارند با آن روبرو هستند. بر اساس مرور مطالعات انجام‌شده در این حوزه، مسائلی که زمینه‌ساز چالش در حوزه اشتغال کودکان است عبارت‌اند از: فعالیت در مشاغل غیررسمی و سخت، کار ناامن، عدم آگاهی از حقوق، بهره‌کشی در محیط و شرایط سخت کاری و وابستگی مالی خانواده به کار کودک. یکی از مهم‌ترین مسائلی که زمینه‌ساز محرومیت کودکان از تحصیل و مشغولیت به کار است وجود خرده‌فرهنگ کار کودک در خانواده است. خانواده در شکل‌گیری این پدیده نقش مهمی دارد. عوامل درون خانواده مانند ضعف مراقبت و حمایتگری والدین از کودک، رفتارهای تخریب‌گرایانه (تنبیه، تحقیر و سرزنش)، بیکاری والدین، طلاق والدین، اعتیاد، بیماری والدین یا اعضای خانواده و فقر فرهنگی خانواده بر این پدیده اثرگذار بود (شفیع‌آبادی و همکاران، ۱۴۰۲).

فقر اقتصادی از مهم‌ترین چالش‌هایی است که کودکان در شرایط سخت با آن مواجه هستند. همچنین شرایط اقتصادی کشور وضعیت کودکان آسیب‌پذیر را بحرانی‌تر کرده است. این چالش ناشی از مسائلی مانند وضعیت اقتصادی نامناسب خانواده، شغل کاذب

سرپرست خانواده، بی‌سرپرستی، بیکاری سرپرست خانواده، احساس تفاوت با دیگران (فقر نسبی)، محرومیت مادی به‌مثابه نداشتن لباس مناسب، محرومیت مادی به‌مثابه نداشتن پول، محرومیت مادی به‌مثابه نداشتن چیزهای موردعلاقه، محرومیت مادی به‌مثابه نداشتن پول، محرومیت مادی به‌مثابه نداشتن غذای کافی است.

نوع لباس پوشیدن، میزان پول و دارایی خانواده‌ها، برای کودکان فقیر به‌وضوح قابل مشاهده است. تجربه این کودکان از تفاوت‌های اقتصادی و مقایسه دائمی شرایط زندگی خود با دیگران، آن‌ها را با مفهوم فقر و محرومیت مادی آشنا می‌کند. فقر پدیده‌ای پیچیده و چندلایه است و دوره کودکی، دوره‌ای حساس و پراهمیت به شمار می‌آید (زارعی و همکاران، ۱۳۹۸).

فقر و زندگی دشوار، تجارب ناخوشایند زیادی را به همراه دارد. کودکان فقیر که در این پژوهش مشارکت داشتند، نداشتن پول کافی را به‌عنوان دومین لایه مهم فقر از بعد محرومیت مادی معرفی کردند (زارعی و علیرضا نژاد، ۱۳۹۸).

بر اساس مرور مطالعات انجام‌شده، زندگی در محله‌های آسیب‌زا، فضای اغوای محیطی، بالا بودن نرخ خانوار و نداشتن فضای شخصی از مسائلی است که زمینه‌ساز چالش فضای کالبدی محل زندگی برای کودکان آسیب‌پذیر شده است. مطالعات مختلف نشان می‌دهند که در برخی مناطق، به‌ویژه در مناطق فقیرنشین و محلات حاشیه شهرها، شیوع مشکلات اجتماعی و جرم بیشتر از دیگر مناطق است. این پدیده به چند عامل مرتبط است: اول، افرادی که در یک منطقه زندگی می‌کنند، از نظر فرهنگی، نظام ارزشی و باورها به یکدیگر شباهت دارند و تحت تأثیر یکدیگر قرار می‌گیرند. این تأثیرات متقابل می‌تواند به گسترش مشکلات اجتماعی و جرم در آن منطقه منجر شود. دوم، آزارهایی که خارج از خانه به کودک وارد می‌شود، تحت تأثیر فرد و متغیرهای محیطی پیرامون او قرار دارد. به عبارت دیگر، شرایط محیطی و اجتماعی که کودک در آن زندگی می‌کند، نقش مهمی در وقوع و شدت این آزارها دارد (مدنی و بیات، ۱۳۸۹).

جمع‌بندی

کودکان بزرگ‌ترین سرمایه ملی هستند و به همین دلیل، حفظ و بقای هر جامعه به پرورش و تربیت صحیح آن‌ها وابسته است. فرآیند اجتماعی شدن و آموزش کودکان باید به‌طور جامع و با بهترین کیفیت انجام گیرد و تحت نظارت و توجه مستمر خانواده و جامعه قرار داشته باشد. با توجه به نظریه فقر چندبعدی حمایت از کودکان که آسیب‌پذیرترین افراد هر جامعه هستند، می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر سطح رفاه و بهزیستی آن جامعه در سال‌های آینده بگذارد. حمایت کامل از کودکان شامل ابعاد مختلفی است که به جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی و سلامت آن‌ها مربوط می‌شود.

شاخص‌های فقر چندبعدی کودکان با در نظر گرفتن ابعاد مختلف، به‌ویژه استانداردهای زندگی، سلامت، حمایت و تکامل محاسبه می‌شود. استانداردهای زندگی: شامل دارایی‌ها، نوع سوخت پخت‌وپز، دسترسی به آب آشامیدنی سالم، نظام تخلیه فاضلاب، دوام واحد مسکونی، دسترسی به برق و تراکم افراد در واحد مسکونی خانوار است. سلامت: شامل نرخ مرگ‌ومیر کودکان، وضعیت واکسیناسیون، شیردهی انحصاری و قرار گرفتن در معرض دود سیگار است.

حمایت: شامل وضعیت تک والد بودن، مراقبت ناکافی، سطح تحصیلات مادر، ثبت تولد و بیمه سلامت کودک می‌باشد. تکامل: شامل داشتن کتاب و اسباب‌بازی، آموزش سال‌های اولیه، حمایت بزرگ‌سالان برای یادگیری، تکلم و شمارش و تکامل اجتماعی، عاطفی و آموزشی کودک. توجه به این شاخص‌ها می‌تواند به بهبود وضعیت زندگی و آینده کودکان کمک کند و بر رفاه جامعه تأثیرگذار باشد (شیری و همکاران، ۱۴۰۲).

باتوجه به آنچه گفته شد برای مشخص کردن فقر کودکان نمی‌توان تنها از معیار درآمد استفاده نمود. هرچند درآمد مهم‌ترین شاخص برای ارزیابی فقر کودک است و چنانچه خانواده‌ای از نظر درآمد زیر خط فقر باشد کودک آن خانواده نیز فقیر تلقی می‌شود، اما این امر تنها عاملی نیست که بتواند همه‌جا بر استانداردهای زندگی و توانایی‌های افراد برای مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی تأثیرگذار باشد؛ بنابراین، صرف نظر از درآمد

کل خانوار باید ملاک جامع‌تری از فقر کودک ارائه شود و عوامل و عناصری مانند شرایط زندگی، مسکن، سلامتی اعضای خانوار، ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی، وجود پدر و مادر یا فقدان آن‌ها، اقلام موردنیاز کودک، داشتن دوست و خویشاوند توجه کرد.

با در نظر گرفتن اهمیت شرایط اقتصادی خانواده، لازم است فقر کودک به وسیله دامنه ای از محرومیت‌ها تعریف شود. شاخص‌هایی که برای سنجش محرومیت به کار می‌رود عبارت‌اند از: محرومیت شدید غذایی، محرومیت شدید از آب سالم، محرومیت شدید از امکانات بهداشت محیطی، محرومیت شدید از سرپناه، محرومیت شدید آموزشی، محرومیت شدید اطلاعاتی و محرومیت شدید از خدمات بهداشتی.

محرومیت و فقر کودکان تحت تأثیر عوامل گوناگون، از جمله علل ساختاری، بی‌واسطه و نهفته قرار دارد. بر اساس مطالعات انجام‌شده، عوامل اقتصادی و خانوادگی به عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر بر فقر چندبعدی و محرومیت کودکان شناخته می‌شوند. یکی از گروه‌های آسیب‌پذیر و در وضعیت دشوار، کودکان کار هستند. «کودکان خیابانی» بخشی از گروه بزرگ‌تر «کودکان در وضعیت دشوار» یا «کودکان آسیب‌پذیر شهری» محسوب می‌شوند. این کودکان ساعات طولانی از شبانه‌روز و گاهی تمام آن را، به صورت موقت (ناپایدار) یا دائمی (مستمر) و برای مدت زمان نامعلوم، خارج از نهادهای اجتماعی و حمایتی معمول مانند خانواده و مدرسه در خیابان زندگی می‌کنند. آن‌ها به دلیل کار یا دوری از خانواده در خیابان به سر می‌برند. محرومیت و فقر کودکان تحت تأثیر عوامل گوناگون، از جمله علل ساختاری، بی‌واسطه و نهفته قرار دارد. بر اساس مطالعات انجام‌شده، عوامل اقتصادی و خانوادگی به عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر بر فقر چندبعدی و محرومیت کودکان شناخته می‌شوند. یکی از گروه‌های آسیب‌پذیر و در وضعیت دشوار، کودکان کار هستند. «کودکان خیابانی» بخشی از گروه بزرگ‌تر «کودکان در وضعیت دشوار» یا «کودکان آسیب‌پذیر شهری» محسوب می‌شوند. این کودکان ساعات طولانی از شبانه‌روز و گاهی تمام آن را، به صورت موقت (ناپایدار) یا دائمی (مستمر) و برای مدت زمان نامعلوم، خارج از نهادهای اجتماعی و حمایتی معمول مانند خانواده و مدرسه در

خیابان زندگی می‌کنند. آن‌ها به دلیل کار یا دوری از خانواده در خیابان به سر می‌برند. (حسینی، ۱۳۸۴).

این پژوهش باهدف شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های مسائل کودکان در وضعیت دشوار با روش مرور سیستماتیک انجام شده است. همچنین مصاحبه‌هایی در سه سطح با مطلعین انجام شد. با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا^۱ مؤلفه‌ها و مسائل کودکان، کدگذاری و مقوله‌بندی شده است. بر اساس یافته‌های فراترکیب و مصاحبه‌ها در این حوزه ۴ بعد و ۲۱ مؤلفه و ۹۳ زیر مؤلفه وجود دارد.

زمینه‌های آسیب‌زا، مجموعه‌ای از شرایط و موقعیت‌هایی هستند که منجر به تشدید فقر و دشواری سیاست‌گذاری برای کودکان می‌شوند. این شرایط در بستر کلان کشور و به صورت مشترک و بسیار تأثیرگذار بر کودکان در حال وقوع هستند و منجر به بروز وضعیت‌های عمومی و خارج از اراده افراد می‌شود.

بسترهای آسیب‌پذیری کودکان دربرگیرنده چالش‌هایی مانند شرایط اقتصادی نامناسب کشور و بالارفتن نرخ مهاجرت است.

بر اساس بررسی مطالعات انجام شده در حوزه کودکان آسیب‌پذیر، چالش‌های کودکان در مسائل فردی انسانی عبارت‌اند از: سلامت جسمانی، فقدان دانش و مهارت، مسائل روحی و روانی. مسائل اجتماعی افراد مجموعه ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی است که هر فرد دارد. این مسائل شامل روابط شخصی و حمایت اجتماعی است که افراد در میان گروه‌های خوددارند. کودکان در شرایط سخت در دستیابی به این سرمایه با چالش‌هایی ازجمله کاهش منزلت اجتماعی، ناتوانی در برقراری روابط اجتماعی و ضعف در شبکه روابط فامیلی و غیررسمی مواجه هستند و تبعیض جنسیتی. در مسائل اقتصادی کودکانی که در شرایط سخت هستند با چالش‌هایی ازجمله اشتغال کودکان و فقر اقتصادی روبه‌رو هستند؛ و این چالش‌ها، زندگی آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد همچنین این کودکان با

چالش فضای کالبدی محل زندگی مواجه هستند.

این پژوهش با تکیه بر یافته‌هایش، پیشنهادهاى زیر به منظور کاهش فقر چندبعدى کودکان ایرانی در سال‌های آتی ارائه می‌گردد.

در سطح کلان و سیاست‌گذاری اجتماعى، تمرکز بر فرهنگ‌سازی حقوق کودک از طریق نظام آموزش و پرورش و رسانه‌ها، اصلاح و تقویت قوانین مرتبط با کار کودک همراه با ضمانت اجرایی و اجرای سیاست‌های کلان کاهش فقر و حمایت اقتصادى از خانواده‌های کم‌درآمد ضرورى است.

در سطح میانی، سازمان‌های دولتی و غیردولتی با هماهنگی و پرهیز از موازی‌کاری، برنامه‌های آموزش والدین، ارتقای مهارت‌های اجتماعى کودکان، حمایت‌های معیشتی و تغذیه‌ای هدفمند و پایش مستمر وضعیت کودکان آسیب‌پذیر را باید در اولویت قرار دهند. در سطح خرد، مداخلات فردی و خانوادگی شامل آموزش مهارت‌های زندگى، افزایش آگاهی والدین، توانمندسازی اقتصادى خانواده و پاسخ‌گویی به نیازهای واقعی کودکان آسیب‌پذیر ضرورى است مورد توجه قرار گیرد.

سپاسگزاری

از تمام کسانی که ما را در انجام این پژوهش یاری رساندند، سپاسگزاریم.

تعارض منافع

نویسندگان هیچ تضاد منافعى ندارند.

ORCID

Mohammad Khademi

Kolehlou

Fatemeh Jalali

Yasaman Mobinrahni

Hediye Movahedi

<https://orcid.org/0000-0003-1447-260X>

<https://orcid.org/0000-0002-3311-1124>

<https://orcid.org/0009-0005-8157-3285>

<https://orcid.org/0009-0007-1756-9913>

منابع

- آقای گل‌دیانی، پرستو و غیائی، زینب. (۱۳۹۹). مقایسه اثربخشی بازی‌درمانی و طرح‌واره‌درمانی بر روی ذهنیت کودک آسیب‌پذیر در کودکان دارای اختلالات یادگیری. *پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش*، سال سوم، شماره ۳۲، ۳۷-۴۴.
- پرستش، نسرين. (۱۳۹۰). فقر کودک و تمایز آن از فقر خانوار. *ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی*، شماره ۱۲، ۱۱۵-۱۲۲.
- پرخندان، پرینسا، ستار پروین، فاطیما سیاهپور. (۱۴۰۰). گونه‌شناسی کار کودکان و آسیب‌های ناشی از آن بر کودکان کار در شهر تهران. *پژوهشنامه مددکاری/اجتماعی*، دوره ۸، شماره پیاپی ۲۸، ۱۱۵-۱۵۸.
- تابع بردبار، فریبا و فتوح آبادی، لیلا. (۱۴۰۳). مقایسه اثربخشی درمان فراتشخیصی یکپارچه‌نگر و درمان شناختی رفتاری بر تنظیم هیجان و کیفیت زندگی کودکان کار، *پژوهش‌های روان‌شناسی بالینی و مشاوره*، دوره ۱۳، شماره ۲، ۱۴۳-۱۶۰.
- حسینی، سیدحسن. (۱۳۸۴). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران. *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*، جلد ۵ شماره ۱۹، ۱۵۵-۱۷۳.
- دانایی‌فرد؛ حسن. *نظریه پردازی، مبانی و روش‌شناسی‌ها*، تهران: سمت. (۱۳۹۸).
- دانایی‌فرد؛ حسن، اوانی؛ مهدی. *روش‌شناسی پژوهش کمی در مدیریت: رویکردی جامع*. تهران: اشراقی. (۱۳۹۶).
- راغفر، حسین، یوسفوند، فاطمه. (۱۳۹۶). فقر مسکن و تغذیه کودکان در شهر تهران (۱۳۹۰). *فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی*، دوره ۱۷، شماره ۳، ۱۵۱-۱۹۱.
- روشن‌پور، امین، پیام روشنفکر، الهام مرادی نژاد، وجیه نظری. (۱۴۰۰). ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیابانی و ویژگی‌های کار آنان (مورد مطالعه: شهر خرم‌آباد). *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، شماره ۴، ۱۳۳-۱۵۵.
- زارعی، فائزه، سهیلا علیرضا نژاد. (۱۳۹۸). لایه‌های پنهان محرومیت مادی از تجربه زیسته کودکان فقیر. *پژوهشنامه مددکاری اجتماعی*، دوره ۶، شماره ۲۲ - شماره پیاپی ۲۲، ۱-۳۶.
- سعدی‌پور؛ اسماعیل. روش تحقیق در روانشناسی و علوم تربیتی. تهران: دوران. (۱۴۰۱).
- سلحشور، عصمت، کرم حبیب‌پور گتایی. (۱۴۰۰). تحلیل جامعه‌شناختی نقش فقر در تجربه

- کودک همسری (مطالعه موردی: زنان شهر چابهار). فصلنامه علمی پژوهشی مسائل اجتماعی ایران، شماره ۲، ۳۱-۷۵.
- شالچی، وحید، سیما میرزابابایی. (۱۳۹۴). تجربه کودکان خیابانی شهر تهران از مداخلات سازمان‌های رفاهی. نشریه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، دوره ۶، شماره ۲۵، ۱۹۳-۲۲۶.
- شفیع‌آبادی، عبدالله، اعظم کلانی، سیده مریم پور موسوی خاتقشلاقی. (۱۴۰۲). آسیب‌شناسی اشتغال کودکان کار خیابانی تهران: یک پژوهش گراند تئوری. فصلنامه علمی برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۵۴، ۱-۳۶.
- شیری، لیلا، میرزاحسینی، حسن و رضایی، مسعود. (۱۴۰۱). بررسی نقش ذهنیت‌های والدت‌بیه‌گر و کودک آسیب‌پذیر طرح‌واره‌ای در طلاق عاطفی دانشجویان متأهل: نقش تعدیل‌کننده‌ی سبک‌های مقابله‌ای، رویکردی نو در علوم تربیتی، دوره ۴، شماره ۳، ۳۵-۴۷.
- شیری، محمد، پریا ترابی کهلان، لیدا کلهری ندرآبادی، روشنگر علی‌اکبری صبا، طاهره امینی. (۱۴۰۲). فقر چندبعدی کودکان ایران از منظر اهداف توسعه پایدار. نشریه علمی پژوهش‌های اقتصادی، سال بیست و سوم بهار ۱۴۰۲، شماره ۱، ۱-۲۸.
- طوسی، مریم و کیامتش؛ علیرضا. طرح پژوهش: رویکردهای کیفی، کمی و ترکیبی. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی. (۱۳۹۴).
- عباسپور ایکدر، نازنین، سحر ناصرخت. (۱۴۰۰). سوءاستفاده از کودکان کار و چالش‌های آن. مجله بین‌المللی پژوهش ملل، شماره ۶۵، ۲۴-۴۹.
- عرشی، ملیحه، محمد سبزی خوشنامی، الهام محمدی، مرضیه تکفلی، فرانک ایمانی. (۱۳۹۹). ارزشیابی اثربخشی طرح سامان‌دهی کودکان خیابانی ایران. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره نهم، شماره ۴ (پیاپی ۳۶)، ۸۲۷-۸۵۴.
- گیدنز، آنتونی، جامعه‌شناسی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر نی. (۱۳۸۹).
- محسنی تبریزی، علیرضا. (۱۳۸۰). بررسی وضعیت کودکان بی‌سرپرست در ایران. فصلنامه تأمین اجتماعی، شماره ۹، ۵۲۶-۵۴۸.
- مدنی قهفرخی، سعید. وضعیت توسعه‌ی انسانی در ایران، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه. (۱۳۹۶).

موسوی، میرحسین، حسین راغفر، میترا باباپور، محدثه یزدان پناه. (۱۳۹۶). اندازه‌گیری فقر چندبعدی کودک: رویکرد محرومیت چندگانه همپوشان. *فصلنامه مجلس و راهبرد*، شماره ۹۲، ۲۰۵-۲۲۸.

وامقی، مروّنه. (۱۳۸۴). کودکان خیابانی ایران و رویکردهای دولتی. *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*، دوره: ۵، شماره: ۱۹، ۱۷۵-۲۰۳.

وامقی، مروّنه، حسن رفیعی، حمیرا سجادی، آرش رشیدیان. (۱۳۹۰). مرور نظام‌مند مطالعات کودکان خیابانی در دهه اخیر در ایران (عوامل خانوادگی مرتبط و پیامدهای خیابانی شدن). *مسائل اجتماعی ایران*، سال دوم بهار و تابستان ۱۳۹۰، شماره ۱، ۱۳۵-۱۶۶.

وامقی، مروّنه، حمیرا سجادی، حسن رفیعی، آرش رشیدیان. (۱۳۹۰). مرور نظام‌مند مطالعات کودکان خیابانی در یک دهه اخیر در ایران (فقر عامل خطر خیابانی شدن کودکان). *رفاه اجتماعی*، دوره: ۹، شماره: ۳۵، ۳۳۷-۳۷۸.

وامقی، مروّنه، معصومه دژمان، حسن رفیعی، پیام روشنفکر. (۱۳۹۴). ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیابانی در شهر تهران (علل و خطرهای کار کودکان در خیابان). *مطالعات تحقیقات اجتماعی در ایران*، دوره ۴، شماره ۱، شماره پیاپی ۱، ۳۳-۵۷.

هاشمی، عصمت، هاجر آذری، ماه‌نشا کریمی طالقانی. (۱۳۹۸). عوامل مؤثر در کودک‌آزاری در محیط خانواده. *مجله پزشکی قانونی ایران*، دوره: ۲۵، شماره: ۴ (مسلسل ۹۱)، ۲۱۰-۲۱۶.

یزدانی، حمیدرضا، رضا بارزلو. (۱۴۰۱). تحلیل نگرش‌های فرهنگی خانواده در حوزه آموزش کودکان کار و خیابان. *فصلنامه رهپویه ارتباطات و فرهنگ*، دوره دوم تابستان، ۱۴۰۱، شماره ۲ (پیاپی ۴)، ۶۷-۷۹.

References

- Amiri, S., Prelipcean, I., Pazandak, C., Hoge, M. K., Punar, M., Spencer, M., & Shaw, R. J. (2025). Burden of chronic disease on NICU families: developmental outcomes, psychological effects, and vulnerable child syndrome. *Journal of Perinatology*, 1-5.
- Bastable, K. Cooke, P. Harvey, L., Olarte, V., Zimmerman, J., & Dada, S. (2022). How Are Leadership Programs Empowering Our Vulnerable Children and Youth? A Scoping Review. *Social Sciences*, 12(1), 2.
- Bull, C., Howie, P., & Callander, E. J. (2022). Inequities in vulnerable children's access to health services in Australia. *BMJ Global Health*, 7(3), e007961.

- Casillas-Martín, S., Cabezas-González, M., & García-Valcárcel Muñoz-Repiso, A. (2020). DigiCraft: A pedagogical innovative proposal for the development of the digital competence in vulnerable children. *Sustainability*, 12(23), 9865.
- Eneji, R. I., & Archibong, E. P. (2021). Social challenges to the education of orphaned and vulnerable children in Eleme, Nigeria. *Mediterr J Soc Sci*, 12(183), 10-36941.
- Faldet, A. C., & Nes, K. (2024). Valuing vulnerable children's voices in educational research. *International Journal of Inclusive Education*, 28(5), 657-672.
- Fang, H., Li, Y., Wu, M., & Gan, F. (2024). Study on the validity of the theoretical paradigm of art therapy for vulnerable children. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 19(1), 188-199.
- Gortazar, L., Hupkau, C., & Roldán-Monés, A. (2024). Online tutoring works: Experimental evidence from a program with vulnerable children. *Journal of Public Economics*, 232, 105082.
- Lemeyu, T., & Matereke, C. (2024). Exploring The Impact of Accelerated Literacy and Numeracy Program for Orphans and Vulnerable Children in Harare, Zimbabwe. *Indiana Journal of Arts & Literature*, 5(6), 1-7.
- Sadzaglishvili, S., Gotsiridze, T., & Lekeshvili, K. (2021). Ethical considerations for social work research with vulnerable children and their families. *Research on Social Work Practice*, 31(4), 351-359.
- Solvason, C., Webb, R., & Sutton- Tsang, S. (2021). 'What is left...?': The implications of losing Maintained Nursery Schools for vulnerable children and families in England. *Children & Society*, 35(1), 75-89.

استناد به این مقاله: خادمی کله لو، محمد، جلالی، فاطمه، مبین رهنی، یاسمن، موحدی، هدیه. (۱۴۰۴). شناسایی

ابعاد و مؤلفه‌های مسائل کودکان آسیب‌پذیر در ایران، *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۳۲ (۱۱۰)، ۲۵۶-۲۱۹. DOI:

10.22054/qjss.2026.85633.2884

Social sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License...